

הכנס המדעי ה-18
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ז

חינוך והכשרה להוראה

יו"ר: הלל וורמן

סדנת ההתמחות של גננות במכללת אורנים - דו"ח מחקר

Preschool teachers residency workshop at Oranim - Research report

המחקר הנוכחי הוא פרי יוזמת הרשות למחקר והערכה במכללת אורנים. הוא עוסק בהערכת תרומת סדנת ההתמחות (סטאז') לגננות המתמחות כפי שזו נתפסת אצלן. שנת העבודה הראשונה של עובדי הוראה ובכלל זה גננות, מוגדרת כשנת התמחות. שנה זו מתאפיינת במפגש ראשוני ועוצמתי עם מורכבויות ואתגרים.

ההנחה היא כי תמיכה ראויה, באמצעות חניכה שתינתן על-ידי אנשי מקצוע מיומנים והשתתפות בסדנאות התמחות, תפחית תחושות שליליות ותתמוך בתחושת היכולת של מורים וגננות. הסדנה עצמה, כפי שהוגדרה על-ידי משרד החינוך, נועדה לתמוך בגיבוש דפוסי עבודה מקצועיים, לתמוך רגשית, ולחזק את איתנותם של המתמחים מפני השחיקה השגרה והקונפורמיות.

הרציונל לעריכת המחקר נבע ממספר מניעים: (1) תוכניות ההכשרה באורנים נמצאות בתהליכי שינוי. שנת ההתמחות מהווה חוליה בהכשרת הגננות ועל כן יש להבין את ערכה לקראת השינויים; (2) רוב המחקרים העוסקים במתמחים בחינוך נערכו על מורים. מסגרת עבודתם של מורים שונה מזו של גננות ועל כן לא ניתן להקיש בהכרח מאלו על אלו. כך, עבודתן של גננות מתאפיינת בהיבטים העשויים להיות קשורים בחוויית הכניסה שלהן להוראה: למן תחילת הקריירה שלהן הן עוסקות בניהול (management) ובמנהל (administration), הזמינות של תמיכת קולגות נמוכה בשל בידודו הפיזי של הגן, והמפגש עם ההורים הוא אינטנסיבי ועוצמתי בשל גילם של הילדים; ו-(3) סדנאות ההתמחות במכללת אורנים, בשונה ממכללות אחרות ובשונה מתוכניות הכשרה אחרות בתוך המכללה, הן ייעודיות לגננות. חשוב להבין כיצד תופסות זאת המתמחות.

לאור זאת המחקר בחן את השאלות הבאות: (1) כיצד תופסות המתמחות את תרומת הסדנה בהתייחס למטרות המוצהרות של משרד החינוך; (2) כיצד תופסות המתמחות את התיאום בין מעגלי התמיכה הניתנים לגננות מתמחות; (3) כיצד תופסות המתמחות את העובדה שהסדנאות הן ייעודיות; ו-(4) מהן ההמלצות של המתמחות עצמן לגבי סדנת ההתמחות ושנת ההתמחות.

המחקר הוא מחקר סקר ומחקר מתאמי. במחקר השתתפו 157 מתמחות בפועל ומתמחות משלוש השנים האחרונות, אשר למדו במכללת אורנים ומהוות 50% מכלל המתמחות בשנים הללו על-פי הרשומות. המשתתפות ענו על שאלונים עם פרטי ליקרט ושאלות פתוחות. המענה היה בסדנאות עצמן, באופן מקוון או טלפונית. ניתוח הנתונים כלל סטטיסטיקה תיאורית ומתאמים. בנוסף נאספו ושוקללו ההמלצות של המתמחות.

הממצאים הצביעו על כך שמבין המטרות המוצהרות של משרד החינוך - הסדנה נותנת לרוב המשתתפות בעיקר מענה רגשי. עשירית מהמשתתפות לא ראו ברכה בסדנה. נמצא מתאם חיובי בין אלו שתפסו את תמיכת הגננת החונכת כטובה ואת תמיכת מנחת ההתמחות כגבוהה. ממצא זה יכול להיות מוסבר בכמה אופנים וביניהם: חוויית תמיכה טובה מאפשרת למתמחות להיות פתוחות ובטוחות לקבלת תמיכות נוספות. להסבר זה יכולות להיות משמעויות יישומיות אשר יידונו בהרצאה. המלצות המשתתפות יידונו אף הן.

מילות מפתח: שנת התמחות, סדנת התמחות, מעגלי תמיכה

"לעולם תהיה שמאל דוחה וימין מקרבת" (מסכת סוטה מ"ז, ע"א): המתח בין ריחוק לקרבה בהוראת התנ"ך בבתי הספר הממלכתיים - תיאור מחקר

Teaching Bible in Secular Public Schools as a Conflict between Affinity and Distance - Research Description

מחקר זה בוצע כדי להוסיף לידע התוכן הפדגוגי של מכשירי מורים למקרא, ובכך אנו מקוות שהוא יתרום למורי המורים. המחקר התבצע במכללת אורנים בעקבות סמינריון מחקרי על הוראת התנ"ך. הסטודנטים תיעדו שיעורים שלהם (וכתבו עליהם רפלקציות) או של מורים אחרים למקרא (וראינו את אותם מורים). כל השיעורים והראיונות תומללו. על סמך נתונים אלו הם כתבו עבודות סמינריוניות. השתמשנו במחקרים של הסטודנטים כדי לבצע את המחקר שלנו (כמובן, בידיעתם ותוך הסתרת פרטים מזהים). אם כך, למעשה מדובר בחקר מקרה – חמישה מורים למקרא.

המחקרים - הן של הסטודנטים והן שלנו – היו מחקרים איכותניים, הנובעים מתוך הפרדיגמה הפרשנית והקונסטרוקטיביסטית. כמקובל במחקר איכותני, ניתוח הנתונים נעשה על-ידי חלוקה לקטגוריות. כמו בשיטת התאוריה המעוגנת בשדה, ניסינו לחפש, בצורה מובנית ושיטתית, אחר קשרים ודפוסים בנתונים שהתקבלו מתיעוד השיעורים. כדי לעשות זאת, קראנו שוב ושוב את הנתונים. הקידוד אפשר לבחון את המשמעויות ולזהות תמות החוזרות על עצמן.

התובנה המרכזית שהתגבשה בעקבות ניתוח הנתונים הוא שמורים למקרא נמצאים במתח מתמיד בין יצירת קרבה ליצירת ריחוק בין התלמידים לתנ"ך. כלומר: מצד אחד מורים למקרא משקיעים מאמץ לא מבוטל בניסיון להראות לתלמידים את הרלוונטיות של התנ"ך לעולמם, ומצד שני הם משקיעים מאמץ דומה בניסיון לאפשר לתלמידים להתבונן על הכתוב המקראי ממרחק ביקורתי, כדי לאפשר העמקה וחקר של הטקסט.

הסיבות הבולטות ביותר לרצון ליצור קרבה לטקסט המקראי הן: (1) סיבה ערכית: התנ"ך נתפס כחלק מרכזי בזהות היהודית-ישראלית. כשתלמידים מערערים על הנחת היסוד הזאת, דרך ההתמודדות שעלתה היא מתן לגיטימציה לשאול שאלות ולמתוח ביקורת על הכתוב בתנ"ך. כלומר: הפיכת תחושת הריחוק לאמצעי מקרב; ו- (2) מניע פדגוגי: יצירת עניין בשיעור ומוטיבציה לימודית. בין השאר, חשוב למורים ליצור קרבה בגלל אמונתם בחשיבותו של התנ"ך כמכונן זהות. כלומר: שתי הסיבות שלובות זו בזו.

לצד הרצון לקרב אל התנ"ך, נראה כי מורים רבים חוששים מקרבת יתר לתנ"ך, ומנסים דווקא ליצור ריחוק ולהפחית את ההזדהות עם הטקסט. מצאנו שלוש סיבות בולטות לכך: (1) על מנת שהתלמידים יוכלו להבין יותר טוב את הטקסט בהקשרו המקורי; (2) החשש שהזדהות עם התוכן תוביל לתפיסות, רעיונות או רגשות שליליים. הריחוק מהכתוב המקראי מאפשר בחינה ובחירה ערכית; ו- (3) קידום חשיבה ביקורתית ויכולות ניתוח אצל התלמידים. בהקשר זה גילינו אצל המורים בלבול בין 'ביקורת המקרא' ליחשיבה ביקורתית וכן תפיסה מוטעית הגורסת שגישה מסורתית סותרת חשיבה ביקורתית.

מצאנו דרכים שונות בעזרתן המורים יוצרים את הריחוק והקרבה, לא תמיד באופן מודע. לעתים אותה דרך משמשת לשתי המטרות. מחקר זה, אם כך, מעלה בעיה שהיא השלב הראשון של מחקר פעולה. הבעיה היא המורכבות בה נמצאים מורים לתנ"ך בין יצירת ריחוק לקרבה. אנו מקוות שהבנה מעמיקה של הבעיה תוכל לסייע למכללות להכשרת מורים להציע לסטודנטים דרכי התמודדות פדגוגיות עם הסוגיה.

מילות מפתח: הוראת תנ"ך, הכשרת מורים, ידע תוכן פדגוגי, רפלקציה בהוראה, מחקר עצמי, חקר מקרה

ריקרדו טרומפר, יהודית ברק, סמדר דוניצה-שמידט, רות זוזובסקי וח'אלד עראר

Ricardo Trumper, Judith Barak, Smadar Donitsa-Schmidt, Ruth

Zuzovsky & Khalid Arar

תוכניות ה-M.Ed. בארץ : מגמות והשפעות

M.Ed Programs in Israel: Trends and Influences

ניתן לבחון את פתיחתן והתפתחותן של תוכניות התואר השני במכללות להוראה משתי נקודות ראות. האחת, כחלק ממכלול התהליך שעברה מערכת ההשכלה הגבוהה בארץ ובעולם בשני העשורים האחרונים, והשנייה, כחלק מתהליכי הפיתוח המקצועי של מורים, ברוחן של תפיסות אודות למידה מתמשכת לאורך החיים של מורים כאנשי מעשה, החייבים להתאים עצמם למציאות משתנה. על-פי נקודת הראות הראשונה, פתיחת תוכניות התואר השני במכללות לחינוך הייתה סממן של תהליך האקדמיזציה המלווה את התפתחותן והתקבלותן המלאה של המכללות למערכת ההשכלה הגבוהה, על נורמות הפעילות והקידום המקובלות בה. על-פי נקודת הראות השנייה, פתיחתן של תוכניות התואר השני במכללות היא ביטוי לתהליכי הפרופסיונליזציה של העיסוק בהוראה.

מטרתו של המחקר הנוכחי, שנערך במהלך 2015, הייתה לתאר את מגמות ההתפתחות של תוכניות התואר השני במכללות לחינוך לאורך השנים, לספק פירוט אודות התוכניות הקיימות על מאפייניהן השונים ומאפייני הסטודנטים הלומדים בהן ולעקוב אחר ההתפתחותם המקצועית של המוסמכים.

ממצאי השלב הראשון של המחקר, שהתבססו על נתוני משרד החינוך, סיפקו תמונה המעידה על התפתחות מרשימה של לימודי התואר השני במכללות להוראה במהלך העשור הראשון להפעלתן: בשנת 2014, מתוך 25 מכללות אקדמיות לחינוך, ב-21 מהן הוצעו תוכניות לתואר שני. באופן טבעי, הגידול ניכר יותר במספר התוכניות המוצעות על-ידי המכללות הגדולות. מספר התוכניות הלך וגדל והגיע ב-2014 ל-67 תוכניות. מתוכן, 32 תוכניות דיסציפלינריות, 17 תוכניות נוגעות לפיתוח בעלי תפקידים במערכת החינוך, 8 תוכניות עוסקות בהוראה ולמידה באופן כללי, 6 תוכניות עוסקות בטיפול באוכלוסיות מיוחדות ו-4 תוכניות מציעות מקצועות תומכי חינוך. 10,381 סטודנטים נרשמו לתוכניות בין השנים 2004-2014. החלק השני של המחקר התבסס על תשובותיהם של 817 מוסמכים (המהווים 27% מתוך 3,000 שאליהם נשלח השאלון) שענו על השאלון המקוון שכלל 37 שאלות.

הסיבות הפנימיות (עניין בנושאים הנלמדים, צורך פנימי להוכיח את עצמי, הרגשת מיצוי ורצון ללמוד דברים חדשים) היו החשובות ביותר עבור הסטודנטים כמניע ללימודים, אך גם לסיבות החיצוניות (קידום בדרגה, שיפור במשכורת וקבלת תפקידים בכירים יותר) הייתה השפעה לא מבוטלת. הרצון למחקר הייתה הסיבה הפחות משמעותית. רוב הסטודנטים דיווחו שהם שכללו וחידשו את דרכי העבודה שלהם (86%), יזמו והפעילו פרויקטים בבתי הספר שלהם (66%), ומחציתם הפכו למעורבים יותר בקביעת המדיניות החינוכית של בית הספר. 39% מבין המוסמכים קיבלו תפקידים בכירים יותר, ו-39% קיבלו תפקידי הדרכה מחוצה לו. מיעוטם (18%) עברו לעבוד בשוק הפרטי, או התקבלו לעבודה במכללות (8%). פחות ממחציתם דיווחו על פעילות אקדמית משמעותית כלשהי לאחר סיום הלימודים. המוסמכים עצמם העידו על שביעות רצונם הגבוהה מאוד מלימודי התואר השני ונתנו הערכה גבוהה לכל מרכיבי התוכנית, זאת למרות שהם הצביעו גם על הקושי לשלב לימודים ועבודה ולעמוד בעומס הדרישות הלימודיות.

זהו משוב חיובי ביותר המצביע על כך שתוכניות התואר השני עונות על הצרכים האמיתיים של ההתפתחות המקצועית של המורים ושל עובדי החינוך.

מילות מפתח: לימודי תואר שני, מורים, התפתחות מקצועית, מכללות לחינוך

למה חינוך? עמדות מורים ביחס לתפקיד החינוך הפורמלי
Teachers' Perspectives on the Role of Formal Education

מטרת ההרצאה היא להציג ממצאי מחקר ראשוניים אודות תפיסותיהם של מורים ומנהלים ביחס לחינוך כשירות הניתן על-ידם: שירות המכוון לכלל הציבור – כישות אחידה, או שירות המכוון לפרטים מסוימים, עליהם חלים הליכי החינוך בפועל. הנושא קשור בתפיסת התפקיד של אנשי החינוך וההוראה – כמכוון לערכי הציבור הכללי – קהילה או מדינה, או כזה המכוון כלפי הפרט, צרכיו ומימוש יכולותיו. הקונפליקט בין שני מוקדים אלה של יעד החינוך, המעסיק את ההגות החינוכית עשרות בשנים, חוזר ונדון בשנים האחרונות על רקע שתי תופעות המאפיינות מדינות במערב: בחינה מחדש של ערכי תרבות לאומיים וקהילתיים מאחדים מחד גיסא, והתגברותן של מגמות המתרכזות בפרט כיסוד לעיצוב מדיניות בתחומים הציבוריים מאידך גיסא. בחינת העמדות בהן מחזיקים מורים בשעה זו מאפשרת התבוננות בהשפעות של השינויים הערכיים והפוליטיים הגדולים על המעשה החינוכי הלכה למעשה.

שאלת המחקר המרכזית במחקר הנוכחי היא: כיצד תופסים מורים ומנהלים את יעד החינוך כשירות שהם שותפים לאספקתו: האם זהו שירות המכוון לפרט או שירות המכוון לכלל?

מחקר קודם שבוצע על-ידי אחת החוקרות במסגרת עבודת הדוקטורט, בדק את השאלה בהתייחס למעצבי מדיניות חינוך ברשויות מקומיות בישראל על ציר זה של כוללות-פרטנות. הממצאים היו מפתיעים: בעוד השקפה רווחת היא כי מדיניות החינוך הולכת ונעשית אינדיבידואלית, מעדיפה את הפרט ואת הקהילה המצומצמת, מצא המחקר כי ברמה הגלויה, מבטאים קובעי מדיניות החינוך ברשויות מקומיות בישראל העדפה ברורה לערכי החינוך הכוללני. עולה מכאן כי חרף המגמות האינדיבידואליות, ישראל הרשמית עודנה מחזיקה באתוס של חינוך כמכשיר ליצירת חברה לכידה. הדבר מחדד את הצורך לבחון מהן העמדות של מי שעומדים בפועל מול התלמידים בכיתה – מורים ומחנכים; האומנם אנו עומדים בשעה של שינוי ערכים?

מדובר במחקר כמותי הנשען על שאלון העמדות ששימש את המחקר הקודם, תוך שכלול ועיבוי שלו. השאלון הנוכחי מציג בפני מורות ומורים שאלות אודות תפקיד המדינה בנושא חינוך ואודות תפקידם שלהם, בהתייחס למספר היגדים, החל בראיית התפקיד כ'מיצוי הפוטנציאל בכל ילד וילדה', דרך 'עיצוב בוגרים שיתאימו לחברה העתידית' ועד ל'הנחלה ושימור של ערכים לאומיים'. המחקר מאתר דפוסים בקרב קבוצות שלהן משתני רקע משותפים – מגדריים, גיליים, פונקציונליים (מורים/מחנכים/מנהלים) וכאלה המתייחסים להשתייכות קהילתית – עיר/קיבוץ.

השערתנו היא כי ימצא קשר בין שלב ההתפתחות הפרופסיונלית לבין העמדה. ככל שהשלב מתקדם יותר, כך התפיסה כוללנית יותר; ימצא קשר בין התפקיד הפורמלי במערכת החינוך לבין העמדה. מי שמשמשים בתפקיד מחנכים יהיו בעלי עמדות כוללניות יותר; ימצא קשר בין ההשתייכות הקהילתית לבין העמדות. ביישובים קהילתיים קטנים יהיו המורים בעלי נטיות כוללניות יותר מאשר בעיר.

מילות מפתח: עמדות מורים, אינדיבידואליזם, אקולטורציה, חינוך רשמי, תפקיד המדינה בחינוך